

Kritinis mąstymas kaip filosofinė atspirtis

Pasamprotavimai apie kritinio mąstymo ugdymą per etikos pamokas

Silvija Markuckienė

1998-1999 mokslo metais dalyvavau Kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant (KMUSR) projekto seminaruose. Pradžioje maniau, kad visa projekto esmė naujų metodų panaudojimas. Tik vėliau supratau, jog esmė – ne metodai. Juolab daugelis pristatytų metodų jau buvo žinomi. Besiruošdama pamokoms ir vesdama jas supratau – pagrindinis dalykas yra sudaryti sąlygas per pamokas moksleiviams patiems atrasti, išmokti, suvokti, išmąstyti tai, ko dar nežinojo, nebuvo patyrę ar apie ką dar nebuvo mąstę.

Man pačiai sunkiausia buvo išmokti kelti sau, kaip mokytojai, realius kiekvienos pamokos tikslus. Kad nebūtų itin platūs ar abstraktūs, kad būtų konkretūs ir realūs, sakyčiau, net siauri. Užsimoti plačiai ir užsiplanuoti ugdyti asmenybę – lyg ir įprasta formuluotė, taip turėtų ir būti, su tuo niekas nesiginčija. Tačiau kalbu apie konkrečius vaikus ir situacijas - kad Adomas arba Asta išminktų garsiai pasakyti savo nuomonę, kad trijų žmonių grupelė išklaustų kitos grupelės nuomonę neįsiterpdama, kad pusė klasės rastų atsakymus į užduoties klausimus “kodėl?”, kad vaikai atrastų, jog yra mąstančių kitaip, ir pan.

Kai suvokiau, jog galiu sau leisti kelti tuos “siaurus” pamokos tikslus ir uždavinius, tapo daug paprasčiau ruošti pamokoms. Lengviau galėjau įvertinti, ar pasisekė, pavyko pasiekti užsibrėžtų tikslų. O tuomet jau galima ieškoti naujų būdų, naujų uždavinių ar temų, galima keisti ir pritaikyti prie konkrečios situacijos ar klasės keliamų tikslų. Labai svarbus dalykas pasitenkinimas savo darbu, mokėjimas įvertinti save, juk kai pasieki tai, ko nori, ką užsibrėžei, ar bent jau sugalvojai, ką dabar darysi kitaip, apima pasitenkinimo jausmas. Pasijunti geras mokytojas.

Manau, kad etikos pamokoms KMUSR labai tinka. Visų pirma nesi apribotas griežtų programos rėmų. Gali skirti laiko tam tikrai temai tiek, kiek reikia. Labai svarbus dalykas nėra vertinimo pažymiais. Juk nėra absoliučiai teisingų atsakymų, o savo nuomonę visada tenka pagrįsti, paaiškinti. Neužtenka pasakyti, jog aš taip manau, reikia dar išmąstyti, kodėl aš taip manau, kaip susidarė mano nuomonė, pagrįsti savo paties patirtimi padarytas išvadas.

Sunku parinkti tinkamus tekstus. Vadovėlio tam neužtenka. O ir parinkus bei temą apgalvojus, ne visada pavyksta jos laikytis. Vaikai gali užkliūti už minties ar temos, kurios ir neplanavai. Iš savo patirties žinau, kad kartais pasiruošimas pamokai nueina perniek ir tenka improvizuoti, sekti paskui vaikų diskusiją ir mintis. Norėčiau kaip pavyzdį pateikti vieną pamoką.

Žinojau, kad į etikos pamoką šeštoje klasėje ateis svečių. Stebės KMUSR projekto dalyviai iš Lietuvos ir Amerikos. Tik nuskambėjus skambučiui ir įėjus į klasę, pamatau, jog kažkas, skubėdamas į pamoką, sugebėjo atidaryti duris taip, kad įskilo stakta. O pamokos tema buvo “Kokia gali būti draugystė”. Nereaguoti į įvykį negaliu, vesti pamoką lyg niekur nieko – irgi negaliu. O vaikai iš savo patirties žino, kad kaip paprastai bus aiškinamasi, kas kaltas. Taigi laukia kritinio mąstymo pamoka, netikėtas įvykis, mokiniai su savo lūkesčiais ir keturi svečiai stebėtojai. Pradėjau pamoką nuo klausimo, kas turėtų imtis atsakomybės sutvarkyti duris. Kas dabar atsakingas – tėvai, auklėtoja, mokiniai, vaikai, pastūmę šeštąją, prastos durys, direktorius – kas? Į šį klausimą vaikai nerado vienareikšmio atsakymo. Vienų nuomonė buvo vienokia, kitų – kitokia. Taip pamokos tema pavirto diskusija, ką reiškia “esu atsakingas už save” ir

ką reiškia „esu atsakingas už kitus“. Pasiruoštas tekstas apie draugystę čia labai pagelbėjo.

Ingridos Stankevičienės pasakaitėje „Radybos“ kalbama apie tai, kaip du driežiukai Silvestras ir Povilas tapo draugais. Vienas jų vaizduojamas savanaudis ir reikalaujantis, kitas priklausomas ir nuolaidus. Tačiau draugyste abu džiaugiasi, abiem yra gerai. Išlaikoma pusiausvyra tarp duodančios pusės ir priimančios. Pasaka baigiasi žodžiais „Ačiū, Silvestrai, kad mane suradai“.

Analizuodami tekstą nenaudojome jokių žymėjimų ar grupavimo metodų. Pamoka pavirto asmeniniu patyrimu besiremiančia diskusija, kodėl abu veikėjai tapo draugais, ar tai tikrai draugystė. Visi vaikai įsitraukė į diskusiją.

Pamažu kalba nukrypo į svarstymus, ką reiškia šeštokui būti atsakingam už save ir ką reiškia būti atsakingam už kitus. Mokiniai sakė, jog atsakingas už save esi tuomet, kai pats ką nors darai ar pasielgi, pats nusprendi, turi savo nuomonę ir ją gali apginti. Atsakyti už kitus – tai rūpintis jais, gerbti jų nuomonę. Be to, kai padedi kitam ištaisyti, ką pridarė, ar net prisiimi kaltę – tai irgi, vaikų nuomone, yra būti atsakingam už kitus. Taip besvarstydami, mes vėl grįžome prie sugadintų durų.

Pamokos pabaigoje ant lentos užrašėme vaikų išsakytus teiginius apie atsakomybę. Tiek vaikai, tiek aš galėjome akivaizdžiai pamatyti, ką gi reiškia šeštokui būti atsakingam. Tai buvo jų mintys, pagrįstos ir išgyventos. Mano užduotis buvo padėti vaikams išreikšti mintis, perfrazuoti jas ir užrašyti. Klausimas, pateiktas pačioje pamokos pradžioje, tapo savotišku raktu, įjungiančiu mąstymo mašiną. Mano vaidmuo buvo tik prižiūrėti tos mašinos veiklą taip, kad ji nesustotų.

Taigi savo, kaip mokytojos, vaidmenį apsibrėžiau taip – parinkti emociškai prisodrintą tekstą ir sužadinti vaikų reakciją.

Kitoje pamokoje kalbėjome apie vagystes. Pradėjome klausimu: „Kodėl vaikai vagia?“

Moksleiviai pateikė stebėtinai daug atsakymų. Sąrašas prasidėjo įprastu „neturi, ko jiems reikia“, o pabaigoje nuskambėjo „patraukti dėmesį“, „atkeršyti“. Po pamokos vienas vaikas tyliai prisipažino, kad jaunesnis būdamas, o jis – penktokas, pavogė iš tėvų didžiulę sumą pinigų.

Po tokio sąrašo sudarymo padalinau vaikams tekstą. Tai buvo istorija apie berniuką, pavogusį iš parduotuvės šokoladą. Vaikas manė, jog jo niekas nematė, buvo patenkintas tokiu savo žygiu. Šokoladu pavaišino savo draugę ir papasakojo nuotyki. Tuo metu pardavėja tarėsi su parduotuvės vadybininku, ką daryti su vagiliuku. Ji pažįstanti jo šeimą ir nenorinti garsinti tokio jo poelgio. Vadybininko nuomone, jį reiktų nubausti. Pardavėja sugalvoja kitokį dalyką. Šioje vietoje pasakojimas nutrūksta. Paprašiau vaikų pabaigti pasakojimą.

Esu vedusi pamoką šia tema anksčiau, tačiau vaikų pasiūlyta pabaiga, mano požiūriu, būdavo stereotipiška – pranešti policijai ir tėvams. Man norėjosi, kad vaikai įsigilintų į priežastis – kodėl taip elgiamasi, ką jaučia vaikas, kai pasiima svetimą daiktą. Be to, norėjau, kad vaikai pasaką pabaigtą vertindami iš suaugusiojo pozicijų – pateiktą savotišką projekciją, koks suaugusiųjų elgesys padėtų daugiau nebevogti. Tuo tikslu palikau istorijos pavadinimą „Šokoladas pašto dėžutėje“. Vaikai, kiekvienas turėdamas tą nutrūkusį tekstą mįslingu pavadinimu, privalėjo pavadinimą ir istorijos pabaigą susieti.

Pabaigdami pasakojimą, vaikai turėjo „baudžiamosios“ moralės principus derinti su pavadinime esančios užuominos siūlomais sprendimais. Rašydami pabaigą, vaikai daugiau išreiškė pasitikėjimo svarbą, socialinės atsakomybės, kaltės išpirkimo idėjas.

Tai puikios temos tolesnėms pamokoms.

Kritinio mąstymo ugdymo projektas man tapo kaip filosofinė atspirtis, ko norėčiau išmokyti vaikus ir kaip tai padaryti. Suvokiau, kad per etiką man yra svarbu sudaryti sąlygas, kad vaikams kiltų klausimų, ir suteikti laiko bei galimybių patiems į

juos atsakyti. Kokius būdus ar metodus tam naudoti – tai jau kūrybiškumo ir lankstumo bei pasiruošimo reikalas.

Silvija Markuckienė – Vilniaus S. Daukanto vidurinės mokyklos etikos mokytoja, psichologė.
